

811.163.41'373.611

811.163.41'367.623

811.163.41'373:929 Караџић В. С.

<https://doi.org/10.18485/sj.2019.24.1.34>

ВЕСНА С. НИКОЛИЋ*
Универзитет у Београду
Филолошки факултет

Оригинални научни рад
Примљен: 09. 10. 2018.
Прихваћен: 15. 01. 2019.

ВУКОВИ ПОГЛЕДИ НА ТВОРБУ ПРИДЕВА**

У раду се анализирају Вукови погледи на творбу придева, изложени у чланку под називом *Главна свршивања суштествителни и прилагателни имена у српском језику*. Главни циљ рада јесте да се опишу и опишу сви придевски суфикси које је Вук у овој својој студији издвојио, као и да се осветле Вукови погледи на творбене процесе у грађењу придевских речи. Поред тога, паралелно са анализом Вукових ставова, у раду се даје и осврт и на ставове савремених дериватолога када су поједини суфикси у питању.

Кључне речи: Вук Стефановић Караџић, дериватологија, творба речи, изведенице, придеви, придевски суфикси.

1. Иако се може чинити да је након двеста година од изласка *Српског рјечника* о Вуку Стефановићу Караџићу, његовом животу и раду већ све речено и написано, једно поље његовог научног деловања остало је готово у потпуности на маргинама интересовања научне јавности. У питању су Вукови погледи на творбу речи у српском језику и његова два рада на ту тему, која, и поред свих недостатака, имају пионирски значај за српску дериватологију и заслужују адекватан осврт. Као главне разлоге овако олаког прелажења преко Вуковог доприноса питању грађења речи у нашем језику, Б. Ћорић наводи изводе из

* vesnanikolic88@gmail.com

** Рад је настао у оквиру пројекта *Српски језик и његови ресурси: опис, теорије и примене* (178006), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, а којим руководи проф. др Божо Ћорић.

литературе у којима се на Вукове студије о творби речи гледа као на сирову грађу, на нешто што је одавно превазиђено, а тиме и бескорисно из савремене перспективе (Ћорић 1988: 195). Ипак, не треба занемарити важну чињеницу да Вук ни у овој, као ни у многим другим областима свог рада на језику није имао претходника на нашем језичком терену, што би се морало имати у виду при давању било каквих, посебно негативних оцена.

1.1. Предмет овог рада јесу Вукови погледи на творбу придева, изложени у чланку под називом *Главна свршивања суштествителни и прилагателни имена у српском језику*, објављеном у *Даница* за 1828. годину. Нас ће у овом раду занимати само онај део чланка који се односи на творбу придевских речи.

1.2. Циљ рада јесте да се систематски попишу и опишу сви придевски суфикси које Вук у својој студији издваја, као и да се осветле Вукови погледи на творбене процесе у извођењу придевских речи.

1.3. Као што је већ речено, Вуком као дериватологом и зачетником системског проучавања творбе речи у новом књижевном језику бавио се изузетно мали број српских лингвиста. Ако изузмемо А. Белића, који се у чланку *О грађењу нових речи* бавио Вуком као практичарем и творцем нових речи српског језика, а не као научником који отвара пут једној новој дисциплини (Белић 1936: 129–131), кратак осврт на Вуков рад из *Данице* налазимо у познатом делу Љубомира Стојановића *Живот и рад Вука Стеф. Караџића* (Стојановић 1924: 313–314). Како Стојановић истиче, оправдања за поједине омашке које су се у Вуковом чланку нашле могу се наћи како у ондашњем стању једне јако комплексне граматичке дисциплине као што је дериватологија, тако и у Вуковој недовољној теоријској поткованости за откривање сложених путева грађења нових речи. Осим код Љ. Стојановића, осврт на Вукове студије посвећене творби речи налазимо и у радовима Б. Ћорића *Вук и творба речи* (1988) и В. Бојић *Jacob Grimm und Vuk Karadžić* (1977). За разлику од Вере Бојић, која се бавила анализом глаголских свршетака представљених у Вуковом раду под насловом *Главна свршивања глагола српског језика* из 1832. године, Божо Ћорић износи своја запажања у вези са Вуковим погледима на творбу именица и придева. Б. Ћорић, између осталог, истиче да Вуков списак именичких суфикса садржи 77 јединица, док је придевских 25, да Вук, што је и разумљиво, не оперише термином нулти суфикс, али да највећи проблем, заправо, представља препознавање везе између изведенице и основинске речи. Код Вука творбена мотивација није увек играла важну улогу, па се тако дешавало да се сасвим немотивисане речи нађу међу потврдама, а са њима и сувишни форманти (Ћорић 1988: 196). Немотивисане речи које су се код Вука нашле као потврде за суфиксацију могу се поделити у три групе: на првом су месту туђице чији завршетак личи на неки од наших суфикса, затим долазе домаће речи које нису изведенице, већ имај завршетак истоветан са неким од

издвојених суфикса и, најзад, ту је велики број примера који су само етимолошки мотивисани (исп. Ћорић 1988: 196).

1.4. Пре саме анализе, додаћемо и то да Вук у својој студији придеве назива *прилагателним именима*, али да ћемо ми – из практичних разлога – употребљавати савремени термин *придев*. Такође, овде би ваљало истаћи и да при издвајању суфикса и навођењу потврда Вук често даје и кратке коментаре у вези са одређеним специфичностима читаве групе или појединих примера. То су углавном занимљиве опсервације које се тичу појава на тзв. творбеном шаву или одређених акценатских (*гласоударних*) карактеристика, па се тако, на пример, говори о постојаном и непостојаном *a* код суфикса *-ан*, о палаталима испред суфикса *-ов*, о различитим дублетним облицима или пак о појавама проширења или скраћења основе при додавању суфикса. Вукове формулације запажених појава често су неспретне и рогобатне, али то нимало не умањује њихов значај. Још једна важна одлика Вуковог приступа творби речи јесу и његови покушаји утврђивања категоријалне припадности творбених основа где год је то било могуће, па се тако често срећу констатације да су одређени примери настали од *имена суштествителни*, од *имена прилагателни*, од *нарјечија*, од *имена мушкога и женскога рода*, од *глагола* и сл. Уз то, понекад се могу наћи и обавештења о творбеном значењу изведеница: *имена умалителна* (деминутиви), *имена увеличителна* (аугментативи), *посвојителна имена*, која *показују мало својство* и сл.

2. Вук у чланку који је предмет овог истраживања издваја 25 придевских суфикса: *-ан*, *-ен*, *-ак*, *-ар*, *-ав*, *-ат*, *-аст*, *-каст*, *-ит*, *-ив*, *-ов* и *-ев*, *-ин*, *-ски*, *-ни*, *-њи*, *-ињи*, *-ањи*, *-ињи*, *-ји*, *љи*, *-и*, *-ок*, *-ом*, *-ов* и *-л* или *-о*.

2.1. Када је у питању суфикс *-ан*, Вук најпре издваја две скупине изведеница: оне са непостојаним *a* и оне у којима је овај вокал постојан.¹ У оквиру прве групе разликује примере на само *-ан* и оне на *-ован*, *-ушан*, *-ашан*, *-азан* и *-ачан*.² Поред већине тачно наведених примера, као што су *кваран*, *користан*, *отрован*, *грешан*, *гладан*, *болестан*, *уморан*, *поносан* итд., овде су се нашли и, са синхроног становишта, немотивисани придеви: *оран*, *јасан*, *киван*, *позан*, *вичан*, *ситан*, *раван*, *ружан* и сл. Ипак, оправдање за овакав Вуков потез може се, на неки начин, наћи у књизи Р. Драгићевић *Придеви са значењем људских особина у савременом српском језику (творбена и семантичка анализа)*. Ауторка, наиме, у једном од поглавља издваја групу придева коју назива

¹ И. Клајн (2003: 257–271) као посебне суфиксе третира форманте *-(a)н* (са непостојаним *a*) и *-ан* (са постојаним *a*) и код оба поставља питање обраде суфикса *-ни* – да ли су у питању два различита суфикса или варијанте истог форманта. Недоумице у том смислу изражавали су и други истраживачи (исп. Бабић 2002: 400–405; Грицкат 1990: 214–223 и сл.). Клајн закључује да је методолошки исправније говорити о једном истом суфиксу.

² Осим наведених, савремена дериватологија бележи и друге сложене форманте са суфиксом *-(a)н*: *-оветан*, *-ишан*, *-ах(a)н*, *-ичан* и сл.

секундарни прости придеви. У питању су придеви који се по својој структури налазе између правих простих придева и изведеница, односно са синхронијског становишта не постоје мотивне речи од којих су ови придеви изведени, због чега се сматрају простим без обзира на своју очигледно дводелну структуру (Драгићевић 2001: 49). Реч је, дакле, о придевима који спадају у категорију историјски изведених, а из савремене перспективе састављених, неизведених речи. Ауторка у групу секундарних простих придева убраја 11 примера са формантом *-(а)н*: *гнусан, јасан, красан, крупан, осоран, празан, ситан, тачан, танан* (Драгићевић 2001: 52).³ Стога не чуди чињеница да су се многи од наведених примера нашли и на Вуковом списку изведеница, посебно имајући у виду време када је студија писана.

Међу многобројним потврдама за придеве изведене суфиксом *-(а)н* нашао се и велики број оних које традиционална дериватологија (исп. нпр. Клајн 2002: 183–194, 224–233; Станојчић и Поповић 2014: 177–179) сматра сложеничким творевинама: *безбожан, безводан, безобразан, милокрван, немоћан, дуговјечан, незгодан, безгрјешан, самовољан, постидан* и сл. Ипак, важно је приметити да је у више од 90% случајева Вук исправно издвојио суфикс *-ан* и није га изједначио са формалним завршетком немотивисаних речи.

Занимљиво је и да Вук код придева насталих додавањем суфикса *-ан* примећује постојање оних који се могу употребљавати искључиво у женском или средњем роду: *скозна, супрасна, суждребана, стеона*⁴ и сл. Међу придевима изведеним суфиксом *-ан* Вук није одређивао категоријалну припадност основинске речи, већ је све потврде скупно наводио, а нема ни речи о семантичким особеностима ове врсте придевских изведеница.

2.2. Када је суфикс *-ен*⁵ у питању, Вук овде примећује три групе: прву групу чине придеви настали од различитих речи, а „понајвише од коријења”, док у другу и трећу улазе они настали од именица, с тим да придеви из треће скупине на крају имају обавезно *-и*. Дакле, у овом случају, за разлику од

³ Етимологију наведених и осталих секундарних простих придева в. у Драгићевић 2001: 49–52.

⁴ Податак о томе да се наведени придеви, како је то и сам Вук уочио, употребљавају искључиво у женском роду даје и *Речник српскога језика* (2007). Премда се саме одреднице, попут осталих придева, наводе у мушком роду уз навођење наставака за женски и средњи род (**скозан, -зна, -о; супрасан, -сна, -о; суждребан, -бна, -о; стеон, -а, -о**), код свих се у загрди иза граматичких информација даје напомена: *само у ж. роду*, као и дефиниције из којих се јасно види да се придев употребљава само у женском роду: *која носи јаре у стомаку, бременита јаретом (о кози); бременита прасићима, скотна (о крмачи); која носи ждребе, бременита ждребетом, ждребна (кобила); која носи теле, бременита (о крави)*.

⁵ Проблеми у вези са суфиксом *-ен* слични су онима које срећемо код суфикса *-ан*, посебно када су у питању одређени и неодређени вид и начин третирања суфикса *-ени* (Клајн 2003: 278). Придеви одређеног вида (на *-ени*) чине заправо Вукову трећу групу у оквиру суфикса *-ен* (*иглени, кавени, молитвени* итд.), код које он каже да се придевска имена ове врсте „усјечена никад не употребљавају, него с додатком *И*”.

претходног, Вук обраћа пажњу и на врсту речи којом су придевске изведенице мотивисане. При навођењу потврда за суфикс *-ен* Вук је готово непогрешив: *воден, вунен, меден, леден, свилен, дрвен, гвозден, црквени, свадбени*.⁶ Грешку је начинио сврставањем простих придева *црвен, зелен и румен* у ову групу.

2.3. Разлику између примера са постојаним и непостојаним *а* Вук прави и код придева са суфиксом *-ак*, при чему разликује и варијантне облике овог суфикса: *-ачак* и *-ечак* или *-еџак* (умањенице и увећанице). Међу изведенице са суфиксом *-(а)к* Вук убраја и неколико неизведених придевских речи: *низак, горак, узак, танак, плитак, сладак* и сл.⁷ Код суфикса *-ак* (са постојаним *а*), који Клајн (2003: 257) третира као засебан творбени формант, Вук наводи три потврде: *једнак, двојак и тројак*, а толико их има и у савременом српском језику.

2.4. Када је суфикс *-ар* у питању, сви примери које Вук наводи као изведенице заправо су прости придеви: *бистар, добар, ведар, мудар, мокар, жустар, кадар* и сл. Дати суфикс се код Клајна (2003) уопште и не издваја у одељку о творби придевских речи. Међутим, Р. Драгићевић (2001: 51–52) издваја 8 придева са формантом *-ар* који се, због своје дводелне структуре, али синхронизационе неповезаности са одређеним мотивним речима, могу сматрати секундарним простим придевима: *бодар, ведар, добар, једар, жустар, мудар, хитар, оштар, храбар*, шта показује да ни овај Вуков потез издвајања датог суфикса и навођење потврда за њега није немотивисан.

2.5. Потврде придева изведених суфиксом *-ав* Вук је поделио на оне које имају само *-ав*, као што су *балав, жилав, грбав, крастав, крвав, слинав* и сл., и на оне које испред *-ав* имају друге („различне”) слоге: *сувоњав, крутуљав, коштуњав, голишав*⁸ итд. И у овој групи изведених придевских речи нашао се приличан број простих лексема попут, *аљкав, врљав, кљакав, трапав, егав*,

⁶ Међу Вуковим примерима за придеве настале суфиксом *-ен* налази се и придев *студен*, чију мотивацију са синхроног становишта Клајн (2003: 280) сматра проблематичном. Наиме, у основи наведеног придева стоји именица *студ*, која је, међутим, застарела и замењена је поимениченом формом *студен*. Ипак, морамо кренути од претпоставке да је у Вуково време именица *студ* била у активној употреби, па отуда придев *студен* међу потврдама за грађење суфиксом *-ен*. Занимљиво је и да Вук придев *сребрн* наводи у групи придева са суфиксом *-ен*. Око овог облика се у науци водило доста полемике – да ли је у питању једноморфемски суфикс *-н* или је ипак посредни суфикс *-(а)н* (исп. Бабић 2002: 418–419; Клајн 2003: 279).

⁷ У вези са придевом *горак* Клајн истиче да је изгубио некадашњу мотивациону везу са глаголом *горети*, па се може сматрати простом лексемом, док у вези са придевским речима попут *сладак, гладак, крепак, тежак* наводи да, иако постоје одговарајући глаголи на *-ити*, говоримо о немотивисаним придевима јер је мотивација ишла од придева према глаголима, а не обрнуто (Клајн 2003: 257). Што се придева *витак* тиче, Клајн наводи да он води порекло од *вит*, које је по пореклу трпни придев од *вити*. У групу секундарних простих придева Р. Драгићевић убраја придеве *дрзак, плитак, танак и тежак* (Драгићевић 2001: 52).

⁸ Од сложених форманата са суфиксом *-ав* које је Вук забележио Клајн (2003: 255–256) региструје свега три: *-уњав, -уљав* и *-ушав*, док суфиксе *-оњав (сувоњав)* и *-ишав (голишав)* по-

лукав, мртав, убав, читав, клемпав, гњецав, бљутав, рапав и сл.⁹ Вук код придева деривираних суфиксом *-ав* не говори ништа о врсти мотивне речи, нити о значењу и значењским нијансама самих деривата, иако је евидентно да већина представља неку људску психичку или физичку негативну особину.

2.6. Међу потврдама придевских речи са суфиксом *-ат* нашле су се само две немотивисане речи: *бајат* и *богат*. Остали примери су и са синхроног становишта заиста изведени (*зубат, глават, грлат, носат, крилат, репат* и сл.), а Вук их дели на оне које имају само *-ат* и оне које испред творбеног форманта имају *-н*. За ову другу групу Вук истиче да је настала од „прилагателни имена, произведена са *-ни*” (нпр. *лиснат < лисни, кровнат < кровни* и сл.).¹⁰ Вук код суфикса *-ат* пропушта прилику да укаже на чињеницу да се додавањем овог форманта интензивира значење именице у основи (нпр. *глават* → „који има велику главу” и сл.).

2.7. Велики број придева са суфиксом *-аст* из Вукове грађе данас је застарео и више се не користи, првенствено због тога што су им у основи речи турског порекла на које је додат суфикс *-аст* (*алатаст, доратаст, јазграст, ашаријаст* и сл.). Међу примере за изведенице са творбеним формантом *-аст* нашао се и приличан број речи које би традиционална српска дериватологија уврстила у сложене творенице: *куконосаст, мушкобанаст, приземљаст, црноокаст* и сл., док су од простих придева забележени само: *кабаст* и *ћабласт*, који је у целости турског порекла. Иначе, суфикс *-аст* је врло продуктиван у српском језику и углавном се додаје на именичке основе, на шта Вук у својој студији није указао.

2.8. Осми суфикс који Вук издваја код придевских речи јесте формант *-каст*, уз који стоји и перифрастично објашњење његове семантике: „показује мало својство”. Међу малобројним потврдама придева насталих додавањем овог суфикса нису се нашли примери немотивисаних речи, већ тачно уочене изведенице попут: *жућкаст, зеленкаст, руменкаст* и сл.¹¹

миње у делу своје монографије у којем говори о придевским суфиксима који долазе у само једној речи (2003: 253).

⁹ Многи од наведених придева налазе се на списку секундарних простих придева са формантом *-ав* који наводи Р. Драгићевић. На тој листи налази се 18 придева: *блентав, блесав, бурлав, кљакав, крзав, лукав, љигав, млитав, млохав, мршав, мртав, мутав, рохав, рошав, туњав, убав, жгољав, журав* (Драгићевић 2001: 52), и то је уједно најбројнија група секундарних простих придева.

¹⁰ И. Клајн у вези са сложеним суфиксом *-нат* истиче да је дати формант настао укрштањем суфикса *-(а)н/-ни* и *-ат*, при чему је значењем ближи овом другом. Међутим, за разлику од Вука, који наводи да се суфикс *-ат* испред којег долази *-н* додаје на придевске речи, Клајн каже да су основинске речи ове групе придева заправо именице (Клајн 2003: 277).

¹¹ У *Творби речи у савременом српском језику 2* И. Клајна суфикс *-каст* се не обрађује као засебан формант, као што је то случај код Вука, већ као сложена варијанта суфикса *-аст*, чији деривати најчешће означавају нијансу боје (Клајн 2003: 273–276).

2.9. Код суфикса *-ит* Вук запажа два могућа вида појаве овог суфикса: само са *-ит* или са *-ов* или *-ев* испред *-ит*. Вук тачно уочава придевске речи са овим суфиксом и наводи бројне примере попут *љутит*, *поносит*, *каменит*, *рјечит*, *истинит*, *видовит*, *гласовит*, *вјетровит*, *кишовит*, *љековит*, *силовит*, *змајевит*, *огњевит*¹² итд., али и један који је у потпуности немотивисан: *ровит*.

2.10. Мешања суфикса и формалног завршетка речи нема ни када су у питању придеви на *-ив*, односно *-љив*.¹³ Сви примери које Вук наводи заиста су и изведени наведеним суфиксима: *милостив*, *плашљив*, *жалостив*, *кашљив*, *шаљив*, *крадљив*, *санљив*, *стидљив*, *ћудљив*, *вашљив* и многи други.

2.11. Наредну групу придевских речи сачињавају они настали додавањем суфикса *-ов* и *-ев*, а у питању су, како Вук каже, „посвојителна имена”, односно присвојни придеви. У оквиру ове скупине, најпре се разматрају придеви изведени суфиксом *-ов*, и ту Вук најпре наводи придеве настале од мушких имена на полугласно слово или на *о*: *Обренов*, *Младенов*, *Здравков*, *Јунаков*, *војников*, *кумов*, *попов* и сл. Бројне потврде прате и различити коментари везани за специфичне случајеве, као што је, на пример, опсервација да се присвојни придеви од мушких имена са завршетком на *-ов* или *-ав* граде додавањем суфикса *-љев*: нпр. *Јаковљев*, *Владисављев*, *Милосављев* итд., премда иза оних које се свршавају на *-ав* Вук допушта и облике *Станисавов*, *Владисавов* и сл., уз напомену да се из презимена ипак види да су форме са *-љев* обичније: *Владисављевић*, *Станисављевић* и сл. Другу скупину придевских речи изведених суфиксом *-ов* чине оне које у основи имају назив одређене врсте дрвета, а завршавају се на полугласник или на *а*: *јабуков*, *јаворов*, *крушков*, *брезов*, *церов* итд. Што се суфикса *-ев* тиче, Вук наводи да се он додаје на речи које на крају имају или при грађењу добијају *ђ*, *ж*, *ј*, *љ*, *њ*, *ч* или *ш*: *Благојев*, *Милојев*, *Милошев*, *ковачев*, *јарчев*, *учитељев* итд. Вук, дакле, запажа да избор суфикса *-ов* или *-ев* зависи од крајњег сугласника творбене основе, односно од његове палаталности или непалаталности. Такође, Вук наводи да су код

¹² Међу Вуковим потврдама нашао се и придев *манит* (*махнит*), за који И. Клајн истиче да је изгубио мотивацију, премда је – према Скоку – настао од *махати/махнути*, али укрштено са именицама *мана* и *манија* (Клајн 2003: 290).

¹³ Када су суфикси *-ив* и *-љив* посредни, сви аутори се слажу да их треба, као што је Вук учинио, посматрати заједно. О томе да ли је фонема *љ* у суфиксу *-љив* настала јотовањем после лабијала или се јавља већ у старословенском расправљали су бројни лингвисти (исп. Стевановић 1963; Шојат 1959; Стакић 1988; Бабић 2002; Шакић 1965). Предмет интересовања научника била је и семантика датих суфикса, односно семантичке разликовне нијансе које они у дервиране придеве уносе. Генерални је закључак да суфикс *-ив* има претежно пасивно значење, а формант *-љив* углавном активно (исп. Шојат 1959; Стевановић 1963 и др.), премда постоје и другачији ставови (уп. Шакић 1965). Како Вук гледа на семантику наведених суфикса остаје нејасно јер о томе нема помена у његовом раду.

мушких имена са завршетком на *-ар* могуће обе варијанте: *писарев* и *писаров*.¹⁴ Примери простих придевских речи у овој групи нису забележени.

2.12. Следећи творбени формант који Вук издваја јесте суфикс *-ин*, који служи за извођење присвојних придева од имена мушког и женског рода на *а* и од женских имена на *и*: *Станин*, *Миличин*, *Ружин*, *Милетин*, *војводин*, *материн*, *стринин*. Уз то, Вук додаје и да се код придева изведених од речи са завршетком на *-ија -и-* из суфикса може изоставити (*кадијин* и *кадијн*, *ацијин* и *ацијн*), што је из данашње перспективе ненормативно. У посебну групу ове врсте придевских изведеница Вук издваја присвојне придеве добијене од имена која се у неким крајевима завршавају на *о*, а у другима на *а*: *Божов* од *Божо* и *Божин* од *Божа*.

2.13. Као још један од суфикса за извођење присвојних придева Вук издваја суфикс *-ски*, при чему у посебне групе издваја придеве изведене од именица и оне настале од присвојних придева са суфиксима *-ов* или *-ев* и *-ин*. Приликом груписања потврда са суфиксом *-ски* важну улогу има, дакле, категоријална припадност творбене основе. Примери за придеве настале од именица бројни су: *братски*, *дувански*, *ђаволски*, *Земунски*, *Косовски*, *Моравски*, *морски*, *планински*, *Савски*, *царски* и сл., и међу њима нема немотивисаних речи. Код ове групе придева Вук додаје да се код оних са завршетком на *-ија* испред суфикса *-ски* може додати *н*: *ракијски* и *ракијнски*, *ћурчијски* и *ћурчијнски*, што са синхроног становишта није прихватљиво. Поред тога, Вук је запазио и да се код именица на *-ни* које се у множини избацује присвојни придеви граде од редуковане основе: *Арански*, *грађански*, *Бугарски* и сл., а да се код именица које на крају имају два „полугласна слова” између њих додаје *а*, односно – савременом терминологијом речено – граде се од проширене основе: *Босан-ски*, *земаљ-ски* и сл. Такође, Вук истиче да се код придева који на крају имају (или „у производу добијају”) *Ж*, *З*, *С*, *Ћ*, *Ч* или *Ш* ради „благогласја” изоставља *с* испред *-ки*: *варошки*, *Карловачки*, *Француски*, *небески* и сл. Вук је, дакле, још тада говорио о ономе што ми данас називамо аломорфизацијом основе и суфикса, премда разумљиво, другачијом терминологијом. Као примере за присвојне придеве који у основи имају такође присвојне придеве (изведене суфиксима *-ов* или *-ев* и *-ин*), Вук наводи, на пример, *газдински*, *волошки*, *кумовски*, *поповски*, *кметовски* итд. Са синхроног становишта, овде се говори о десупстантивима са сложеним суфиксима *-овски/-евски* и *-ински* (Клајн 2003: 305–306; Станојчић и Поповић 2014: 171).

2.14. Групу придева која иза суфикса *-ски* следи *а* која је изведена формантом *-ни* Вук је такође означио као присвојну. Међутим, примери који

¹⁴ Управо овакве и сличне опсервације које су се одржале до данас (нпр. питање позиције аломорфних суфикса *-ов* и *-ев*) сведоче о Вуковом истанчаном осећају за језик.

су наведени углавном не припадају скупини присвојних придева,¹⁵ већ су у питању придевске речи које се у савременој литератури називају **односним придевима**, тачније придевима временских, просторних и других релационих односа (нпр. намене): *западни, кућни, прољетни, љетни, ноћни, божићни, јужни, источни, сјеверни, ратни, погребни, синоћни* и сл., а има и градивних придева: *шећерни, сирни, медни, житни, кречни, љебни*. Поред тога, наведени придеви представљају заправо само одређени вид придева изведених суфиксом *-(а)н*¹⁶: *кишни, носни, лучни, главни* и сл. Дакле, Вукова грешка код ове групе придевских речи не тиче се убрајања немотивисаних речи међу мотивисане, већ се односи на проглашавање свих побројаних потврда за присвојне придеве, као и на само издвајање суфикса *-ни* као засебног форманта.

2.15. Наредни суфикс који Вук издваја јесте суфикс *-њи*, а потврде чине углавном релациони придеви, пре свих временски и просторни, премда сам Вук о њиховом значењу не говори: *горњи, доњи, предњи, данашњи, вечерашњи, јутрошњи, љетошњи, ноћашњи, ускршњи, божићњи, јесенашњи* и сл. Ни у овој скупини придевских речи нема немотивисаних, већ је Вук исправно навео само оне изведене суфиксом *-њи*.

2.16. Код следећег творбеног форманта – суфикса *-шњи*¹⁷ – Вук издваја две групе придевских речи: прву групу чине оне које задржавају самогласно слово, па стога имају само *-шњи*, а другу које испред суфикса добијају *а*. За прву скупину Вук наводи само четири потврде, од којих се данас употребљава само једна: *јакошњи, дојакошњи, малопрешњи и тамошњи*. Више примера наводи код друге групе: *давнашњи, јучерашњи, овдашњи, садашњи, скорашњи, тадашњи* итд., а важно је приметити да ни овде нама простих лексема које су се нашле међу потврдама за изведенице, али и да је са синхроног становишта код појединих примера тешко рећи да ли је о реч о *-шњи* или *-ашњи* (нпр. *сад-ашњи* или *сада-шњи*).

2.17. Само три примера забележена су уз суфикс *-ањи*: *јучерањи, прекључерањи и садањи*, при чему се све три лексеме данас не употребљавају у датом виду, већ искључиво изведене суфиксом *-ашњи*, што је Вук и забележио када је претходно говорио о суфиксу *-шњи*.¹⁸

¹⁵ У овој групи придевских речи, коју је Вук означио као скупину присвојних придева, семантику припадања имају, заправо, само три потврде: *народни, државни и небесни* (исп. Стевановић 1963: 590).

¹⁶ О проблему обраде суфикса *-(а)н* и *-ни* и уопште разлици међу њима говрили смо код форманта *-(а)н* (исп. т. 2.1). Генерални закључак је био да их не треба одвајати, већ да је о њима боље скупно говорити.

¹⁷ Овде би требало додати да савремена дериватологија суфикс *-шњи* не третира као засебан творбени формант, већ као сложену варијанту суфикса *-њи*, што је случај и са суфиксом *-ашњи*, као и са суфиксима који следе а које Вук издваја као засебне – *-ањи* и *-ињи* (исп. нпр. Клајн 2003: 294).

¹⁸ И Клајн констатује да су данас обичније форме са суфиксом *-ашњи* (Клајн 2003: 294).

2.18. За суфиксом *-ањи* следи суфикс *-ињи* и примери изведеница мотивисаних одређеним врстама животиња: *голубињи, гујињи, ждралињи, кокошињи, мравињи, очињи* и сл. Ваља напоменути да је код свих наведених примера суфикс исправно уочен, али да се већина изведеница овог типа данас уобичајено гради другим творбеним формантима (уп. *голубији, кокош(и)ји, мрављи, бувљи*), док лексеме *будињи* и *ждралињи* РСАНУ уопште и не бележи.

2.19. Деветнаести творбени формант на Вуковом списку јесте суфикс *-ји*. У вези са овом групом изведеница Вук не даје никакве коментаре, ни када је категоријална припадност основе посреди ни када је реч о семантици деривата, већ само наводи бројне примере: *Божји, вражји, вучји, зечји, пасји, човечји, козји* и сл. Имајући у виду да Вук углавном редовно запажа појаве на творбеним шавовима, помало изненађује чињеница да у вези са суфиксом *-ји* не говори о варијантном облику *-ији* и јотовању претходног сугласника (уп. *мачји : мачији, зечји : зечији, вучји : вучији* и сл.).

2.20. Након примера изведеница са суфиксом *-ји*, Вук обрађује творбени формант *-љи*, при чему деривате са овим суфиксом разврстава у две скупине: у првој групи су придевске речи изведене од именица (*брављи, жабљи, крављи, рибљи* и сл.), а у другој оне које у основи имају присвојни придев на *-ов* или *-ев* (*мужев-љи, синов-љи* итд.). Обе групе примера су са синхроног становишта спорне. Када је прва група посреди, реч је заправо о суфиксу *-ји* и јотовању уснених сугласника при чему настају групе *вљ, бљ, мљ* и сл., а не о готовом суфиксу *-љи* (Станојчић и Поповић 2014: 172). Што се друге групе изведеница тиче, савремена српска дериватологија на њих гледа нешто другачије: за основу узима именицу, а за творбени формант сложени суфикс *-овљи/-евљи* (Станојчић и Поповић 2014: 170).

2.21. Сличну ситуацију налазимо и код примера из групе која следи. Наиме, након суфикса *-љи* Вук издваја суфикс *-и*, при чему је примере поделио на оне који су наведеним суфиксом изведени од „имена мушкога и женског рода”: *говећ-и, јесењ-и, медвећ-и, шарањ-и* и сл., и оне који су настали додавањем суфикса *-и* на именице средњег рода са завршетком на *-е* које означавају младунчад животиња: *ждребећ-и, јагњећ-и, пилећ-и, телећ-и* итд. Обе групе потврда су спорне: и у једном и у другом случају реч је заправо о суфиксу *-ји* пред којим долази до јотовања основе: *говед-ји, јесен-ји, медвед-ји, шاران-ји, ждребет-ји, јагњет-ји, пилет-ји, телет-ји* и сл., с тим да треба напоменути да код друге групе до јотовања долази услед проширивања основе у падежним облицима (*ждребе : ждребет-а, јагње : јагњет-а, пиле : пилет-а, теле : телет-а*), што је и сам Вук приметио, али ипак није исправно раздвојио творбену основу и творбени формант. Поред тога, Клајн (2003: 292) као посебан, сложени суфикс обрађује творбени формант *-ећи* у *ждребећи, јагњећи* и сл. Дати суфикс јесте по пореклу изведен од форманта *-ји*, али се потпуно

осамосталио, о чему сведоче изведенице од именица које не проширују своју основу: *керећи*, *срнећи* и сл.

2.22. Спорна су и сва четири преостала суфикса која Вук издваја: *-ок*, *-ом*, *-ов* и *-о* или *-л*. Наиме, сви примери које Вук уз дате суфиксе наводи заправо су просте, немотивисане речи: *висок*, *дубок*, *жесток*, *широк*; *лаком*, *питом*, *тром*; *јалов*, *готов*, *сиров*; *обал*, *топал*, *весео*, *кисео*, *велик*, *голем* и сл.¹⁹

2.23. У посебан сегмент своје дериватолошке студије Вук је издвојио придевске речи настале од глаголских облика. У овом случају Вук не издваја суфиксе, већ само наводи од којих глаголских облика *постају* придеви, на основу чега видимо да је реч о данашњој конверзији, за коју – разумљиво – Вук тада није знао. Он истиче да је глаголски прилог трпни од сваког глагола („страдателно причастије”) истовремено и придев: *занан*, *опран*, *поуздан*, *клет*, *чувен*, *напрен* и сл. Другу групу чине придеви настали од радног глаголског придева („дјејствително причастије прошавшег времена”): *врео*, *гњио*, *зрео*, *пукао*, *смрзао* итд., док трећу скупину образују придевске речи настале од „дјејствителног причастија садашњег времена ђекоји глагола”, односно од глаголског прилога садашњег: *бријаћа* бритва, *ораћа* земља, *шиваћа* игла, *текућа* вода, *теглећи* во и сл.²⁰ Међутим, о придевима насталим од глаголског прилога прошлог попут *бивши* код Вука нема помена.

Што се сложеница тиче, Вук је код ове врсте твореница издвојио седам категорија: од сложених именица (нпр. *Бијоградски*), с предлозима (нпр. *безбожан*, *оближњи*, *назубан* и сл.), са партикулом *-не* (нпр. *неблагодаран*, *немоћан*, *нејак* итд.), са именицама и придевима када је *о* у средини (нпр. *гологлав*, *дугорук*, *голобрад* и сл.), са два придева (нпр. *самовољан*, *цјелокупан*, *милокрван* итд.), од бројева (нпр. *троглав*, *четворострук*, *једнолик* и сл.) и од две именице (нпр. *змијоглав*, *среброкос* итд.). Занимљиво је да код прве групе сложеничких творевина Вук наводи и неке примере које је већ наводио код одговарајућих суфикса: *ускришњи*, *источни*, *народни*, *западни* и сл., не образлажући притом због чега дате лексеме сматра сложеницама. Ипак, посебно је интересантна категорија придева насталих, по Вуковом мишљењу, префиксацијом. У овој групи нашао се, међутим, и велики број примера који су заправо настали извођењем: *задружан*, *назадан*, *наказан*, *одморан*, *уморан*,

¹⁹ У Клајновој *Творби речи* суфикси *-ом*, *-ов* и *-о* или *-л* се и не помињу. С друге стране, формант *-ок* је наведен, али је наглашено да то и није прави суфикс. Међутим, дате форманте уочава Р. Драгићевић (2001: 52) код појединих секундарних простих придева: *јалов*, *сиров*, *сиров*; *висок*, *дубок*, *широк*; *дебо*, *кисео*, *нагао*, *топао*, *труо*, *мукао*, *смео*, *весео*; *лаком*, *питом*.

²⁰ И. Клајн, међутим, творбени суфикс *-ћи* у *шиваћа*, *ораћа*, *бријаћа* и сл. издваја као засебни суфикс и – за разлику од Вука – с правом га не доводи у везу са глаголским прилогом садашњим (Клајн 2003: 277–278). Поред тога, Клајн издваја и суфикс *-ћ* одн. *-ћи* и наводи да у науци постоји спор да ли примере попут *светлећи* треба третирати као суфиксацију или као попридевљавање (као што то чине Станојчић и Поповић 2014: 176).

уписан, угодан, самртан, приличан, потребан, покоран и сл. У оквиру треће групе Вук разликује два типа сложеница које се граде од придева и именица са спојним вокалом: први тип чине оне код којих је на првом месту придев (*голобрад, дугореп, кривоврат, гологлав* и сл.), док код друге врсте именица долази на прво, а придев на друго место (*чудотворан, куконосаст, водолаван* итд.). И у оквиру четврте врсте сложеница, које се граде од два придева, Вук издваја две подврсте: придеви из прве групе показују одређено својство (*дуговјечан, зловољан, милокрван, лепоречив* и сл.), а они из друге упућују на посесивност (*Новопазарски, Светогорски, Црногорски* и сл.). Код придева из ове последње групе Вук истиче да су им у основи именице које уз себе имају придев (Нови Пазар, Црна Гора, Света гора итд.). Претпоследњу групу Вукових сложеница чине оне творене од бројева: *двогуб, дволичан, једнолик, трострук* и сл., док у последњу улазе оне које се састоје од две именице: *змијоглав, свилокос, псоглав*.

3. Иако је о Вуковом животу и раду већ много тога речено и написано, његови пионирски кораци у области дериватологије остали су готово сасвим неистражени. У циљу осветљавања овог подручја Вуковог рада анализирани су његови погледи на творбу придева изнети у чланку *Главна свршивања суштествителни и прилагателни имена у српском језику из Данице* за 1828. годину. На Вуковом списку представљеном у наведеном раду налази се 25 придевских суфикса: *-ан, -ен, -ак, -ар, -ав, -ат, -аст, -каст, -ит, -ив, -ов и -ев, -ин, -ски, -ни, -њи, -ињи, -ањи, -ињи, -ји, љи, -и, -ок, -ом, -ов и -л или -о*. Анализа примера који се као потврда за издвојене суфиксе наводе показала је да се као највећи проблем јавља препознавање везе између изведенице и основинске речи, односно чињеница да су се међу датим потврдама нашле и потпуно немотивисане речи, па самим тим и сувишни суфикси. На пример, код суфикса *-ан* нашли су се, са синхронијског становишта, неизведени придеви попут *оран, јасан, киван, позан, вичан, ситан, раван, ружан*, код форманта *-ен* *црвен, зелен и румен*. Немотивисаних придевских речи има и код суфикса *-ак*: *низак, горак, узак, танак, плитак, тежак, сладак* и сл., *-ар*: *бистар, добар, ведар, мудар, мокар, жустар* итд., *-ав*: *аљкав, врљав, трапав, егав, лукав, мртав, читав, клемпав* и сл., *-ат*: *богат и бајат*. Известан број простих придевских лексема нашао се и међу потврдама за суфиксе *-аст*: *кабласт, ђабласт* и *-ит*: *ровит*. Међутим, видели смо да за многе од наведених примера постоји историјско (дијахронијско) оправдање за њихово убрајање у изведене речи (исп. Драгићевић 2001: 49–52). У грешке које је Вук чинио у свом дериватолошком раду спадају не само навођење простих придева међу оне изведене одређеним суфиксима већ и издвајање појединих суфикса као самосталних форманата: *-и* (*ждребећ-и, јагњећ-и* и сл.), *-ок* (*висок, дубок, широк*), *-ом* (*лаком, питом, тром*), *-ов* (*јалов, готов, сиров*), *-о* или *-л* (*обал, топал, весео* итд.), погрешно одређивање семантике придева, односно њи-

хова непрецизна класификација (када, на пример, за придеве попут *западни, источни, кућни, ноћни, синоћни, шећерни, сирни, медени* каже да су посреди присвојни придеви), као и навођење сложеница међу примерима за изведенице (нпр. *приземљаст, мушкобанаст, безбожан, безводан* и сл.). Међутим, приликом оцењивања Вуковог рада у области творбе речи, треба имати у виду да је он на овом – као и на многим другим – пољима био зачетник, али и да је дериватологија и у другим земљама у то време била тек у повоју. И поред тога, Вуков допринос науци о грађењу речи није занемарљив. Напротив, никако не треба сметнути са ума чињеницу да је – мимо издвојених примера – Вук у већини случајева исправно издвајао придевске суфиксе и наводио исправне потврде њихове продуктивности. Поред тога, Вук је, уз набрајање суфикса и навођење примера, на појединим местима бележио занимљиве опсервације и коментаре. Анализа датих запажања још једном је осветлила Вуков изванредан осећај за језик и језичка питања и показала да је он у много чему ишао знатно испред свог времена. Вукови коментари тичу се, на пример, појава на тзв. творбеном шаву (нпр. код суфикса *-ски* посебно издваја примере попут *Карловачки, варошки* и сл.) или одређених акценатских карактеристика, па се тако говори о непостојаном *a* код суфикса *-ан* и *-ак*, избору суфикса *-ов/-ев* у зависности од палаталности/непалаталности крајњег сугласника творбене основе или о проширењу или скраћивању творбене основе код, на пример, суфикса *-ски* (*Аран-ски, грађан-ски; Босан-ски, земаљ-ски*). Такође, Вук се код појединих суфикса, мада недоследно, упуштао и у одређивање категоријалне припадности творбених основа (нпр. код суфикса *-ов/-ев* говори о грађењу придева насталих од мушких имена на полугласно слово или на *o*, за суфикс *-ин* каже да се додаје на имена мушког и женског рода на *a*, код суфикса *-ен* запажа да има оних који су настали од различитих речи, а „понајвише од коријења”, али и оних који се граде искључиво од именица и сл.), а на одређеним местима и у саму семантику изведеница, па тако придеве изведене суфиксом *-ски* одређује као присвојне (*присвојителне*), за творбени формант *-каст* каже да показује мало својство. Не треба заборавити да Вук, на себи својствен начин, говори и о данашњој конверзији, издвајајући у посебан део своје студије придеве који без додавања суфикса настају од глаголских облика (т. **2.23**). Иако су Вукове опсервације из данашње перспективе помало рогобатне и без адекватне терминологије, то нимало не умањује њихов значај, као ни Вукову – неоправдано занемарену – улогу у заснивању науке о грађењу речи.

ЛИТЕРАТУРА

- Бабић 2002:** S. Babić, *Tvorba riječi u hrvatskome književnome jeziku*, Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti.
- Белић 1936:** А. Белић, О грађењу нових речи, *Наш језик*, IV, 129–131, 161–165, 193–197, 225–232, 256–264.
- Грицкат 1990:** И. Грицкат, Описни и односни придеви, *Наш језик*, XXVIII, н. с., 214–223.
- Драгићевић 2001:** Р. Драгићевић, *Придеви са значењем људских особина у савременом српском језику (творбена и семантичка анализа)*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Карацић 1828:** В. Стеф. Карацић, Главна свршивања суштествителни и прилагателни имена у српском језику, *Даница: забавник за годину 1828: Трећа година*. Доступно на адреси: <http://digitalna.nb.rs/wb/NBS/Stara_i_retka_knjiga/Zbirka_knjiga_Vuka_Stefanovica_Karadzica/S-I-0088c#page/0/mode/1up>.
- Клајн 2002:** И. Клајн, *Прилози граматици српског језика I, Творба речи у савременом српском језику*, Слагање и префиксација, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства – Матица српска – Институт за српски језик САНУ.
- Клајн 2003:** И. Клајн, *Прилози граматици српског језика II, Творба речи у савременом српском језику*, Суфиксација и конверзија, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства – Матица српска – Институт за српски језик САНУ.
- Речник МС:** *Речник српскохрватског књижевног језика*, т. I–VI, Нови Сад: Матица српска, 1967–1976.
- Речник САНУ:** *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, т. I–XIX, Београд: Српска академија наука и уметности, од 1959. године.
- Речник СЈ:** *Речник српског језика*, Нови Сад: Матица српска, 2007.
- Стакић 1988:** М. Стакић, *Деривациона фонетика именица и придева у јужнословенским језицима*, Београд: Филолошки факултет.
- Станојчић/Поповић¹⁵2014:** Ж. Станојчић и Љ. Поповић, *Грамматика српског језика (уџбеник за I, II, III и IV разред средње школе)*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Стевановић 1963:** М. Стевановић, Придеви са наставцима *-ив* и *-љив*, *Наш језик*, XIII/3–5, 197–207.

Стојановић 1924: Љ. Стојановић, *Живот и рад Вука Стеф. Караџића*, Београд: Штампарија „Макарије”.

Ђорић 1988: Б. Ђорић, Вук и творба речи, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 17/1, 193–198.

Ђорић 2008: Б. Ђорић, *Творба именица у српском језику (одабране теме)*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.

Шакић 1965: Ј. Шакић, Придеви са суфиксом *-ив/-љив* у српскохрватском језику, *Прилози проучавању језика*, XXI, 75–100.

Шојат 1959: А. Šojat, Pridjevski nastavci *-iv* i *-ljiv*, Zagreb: *Filologija*, II, 93–110.

VUK'S VIEW ON ADJECTIVE FORMING

Summary

This paper analyzes Vuk's views on adjective forming published in the article *Glavna svršivanja suštествitelni i prilagatелni imena u srpskom jeziku*. The main goal of the paper is to enlist and describe all the adjective suffixes excerpted by Vuk in his study, as well as to highlight his views on formative processes of adjective building. Beside the analysis of Vuk's views, the paper also provides a review of the contemporary derivatology experts' opinions about certain suffixes.

Keywords: Vuk Stefanović Karadžić, derivatology, word formation, derivatives, adjectives, adjective suffixes.

Vesna S. Nikolić